

ІСТОРІЯ

УДК 94(477.8):355“1946/47”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/46-1-1>**Микола ГАЛІВ,***orcid.org/0000-0001-7068-3124*

доктор педагогічних наук,

професор кафедри історії України

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) halivm@yahoo.com***Михайл ГРАНД,***orcid.org/0000-0002-3587-2162*

аспірант кафедри історії України

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) author@mikhailgrand.com***ДВА ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ
СТАНІСЛАВА У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1946–1947)**

У статті публікуються та аналізуються два документи до історії повсякденного життя м. Станіслав у 1946–1947 рр. Методологія дослідження спирається на принципи історизму, науковості, авторської об'єктивності, застосування джерелознавчих методів, зокрема методу внутрішньої критики джерел. Наукова новизна полягає у тому, що публіковані документи вперше вводяться до наукового обігу. У результаті дослідження встановлено, що аналізовані документи під назвами «Із міста Станіслава» та «Станіславів-місто» є зведенням відомостей про життя населення обласного центру Станіславицини у перші повоєнні роки. Перший з них написано у листопаді 1946 р., другий – у березні 1947 р. Вони містяться в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (м. Київ): ф. 13, спр. 376, т. 74, арк. 97–100. Зазначені документи написані машинописом українською мовою зі значним вкрапленням галицьких діалектизмів, а їхнім автором є учасник українського визвольного руху (член ОУН), якого, на жаль, майже неможливо ідентифікувати з огляду на відсутність хоча б якихось підписів. Безумовно, обидва документи продукувалися однією людиною, оскільки другий тематично і стилістично є продовженням першого. Основну увагу автор документів зосередив на таких аспектах, як соціальне становище та матеріальне забезпечення міського населення; відносини між місцевими мешканцями та прибулими зі східних областей представниками радянської і компартійної адміністрації; криміногенна ситуація в Станіславі. Вважаємо зазначені документи важливими і репрезентативними історичними джерелами до історії повсякденного життя населення Станіслава у перші повоєнні роки (1946–1947). Документи публікуються мовою оригіналу з дотриманням необхідних археографічних вимог.

Ключові слова: історія повсякдення, Станіслав, ОУН, історичне джерело, післявоєнні роки.

Mykola HALIV,*orcid.org/0000-0001-7068-3124*

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the History of Ukraine Department

*Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) halivm@yahoo.com***Mykhail GRAND,***orcid.org/0000-0002-3587-2162*

Graduate Student at the Department of History of Ukraine

*Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) author@mikhailgrand.com***TWO DOCUMENTS ON THE HISTORY OF EVERYDAY LIFE
OF THE STANISLAV'S POPULATION IN THE FIRST POST-WAR YEARS (1946–1947)**

Two documents on the history of everyday life in Stanislav in 1946–1947 are published and analyzed in this article. The research methodology is based on the principles of historicism, scientific, authorial objectivity, application of

source methods, including the method of internal criticism of sources. The scientific novelty is that these documents are introduced for the first time in scientific life. As a result of the research it was inserted that the documents "From Stanislav-city" and "Stanislaviv-city" are a summary of information about the everyday life of the population of the central city of Stanislav region. The first of these documents was written in November 1946, the second – in March 1947. The documents are stored in the Sectoral State Archives of the Security Service of Ukraine (Kyiv): Fund 13, case 376, volume 74, sheets 97–100. These documents are typewritten in Ukrainian with a certain touch of Galician dialects. The author of these documents was a member of the Ukrainian liberation movement (a member of the Organization of Ukrainian Nationalists), which, unfortunately, is almost impossible to identify due to the lack of at least some signatures. There is no doubt that both documents were written by the same person, because the second document is thematically and stylistically a continuation of the first document. The author of the documents focused on the following aspects: social status and financial situation of the urban population; relations between local residents and representatives of the Soviet and Communist administrations who came from the eastern regions of Ukraine; criminogenic situation in Stanislav. We believe that these documents are important and representative historical sources for the history of everyday life of the Stanislav's population in the first postwar years (1946–1947). Documents are published in the original language in compliance with the necessary archeographic requirements.

Key words: history of everyday life, Stanislav, OUN, historical source, post-war years.

Постановка проблеми. Висвітлення повсякденного життя населення західних земель України у перші повоєнні роки має ґрунтуватися на різнотипних джерельних матеріалах. Окрім радянських документів переважно офіційного характеру (звіти, інформаційні, статистичні матеріали різних органів влади), важливим та інформативним історичним джерелом є документи структур українського визвольного руху, передусім ОУН. Українські підпільники активно збирали інформацію про становище як у містах, так і в сільській околиці, котру у формі звітів та повідомлень передавали своїм провідникам. До нашого часу дійшли документи українського підпілля, які характеризують різні сторони життя населення м. Станіслава – центру однойменної області – у 1946 і 1947 рр.

Аналіз останніх досліджень. Багато джерел, які стосуються повсякденного життя населення західних областей України 1944–1953 рр., оприлюднено у збірниках В. Сергійчука (Сергійчук, 1998; Сергійчук, 2005), першому томі збірника документів «Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали» (Культурне життя, 1995). Аспекти повсякдення різних соціальних верств і груп на західноукраїнських теренах у перші повоєнні роки висвітлено у джерелознавчих студіях М. Галіва, Н. Ільницької, А. Огар, О. Свійонтик, М. Ющишина (Галів, 2015а; Галів, 2015b; Галів, Ільницька, 2021; Галів, Огар, 2020; Галів, Свійонтик, 2021; Свійонтик, Галів, 2021; Галів, Свійонтик, Ющшин, 2021), В. Ільницького, Н. Кантор, Т. Батюка (Ільницький, Кантор, 2021; Ільницький, Кантор, Батюк, 2021), Л. Гриник (Гриник, 2021), Р. Попп, М. Ярушак (Попп, Ярушак, 2021), а також у докторській дисертації В. Старки (Старка, 2019). Складні суспільно-політичні процеси на теренах Станіславської області України проаналізовано у монографії І. Андрухів та А. Француза (Андрухів, Француз, 2001). Історіографічні та теоретико-мето-

дичні аспекти повсякдення західних українців у 1944–1953 рр. розкриті у публікаціях М. Ярушак, О. Свійонтик, М. Галіва (Ярушак, Свійонтик, Галів, 2021), С. Білої, І. Лозинської, Л. Вовк (Біла, Лозинська, Вовк, 2021).

Мета статті полягає в аналізі та публікації документів до історії повсякденного життя м. Станіслав у 1946–1947 рр.

Виклад основного матеріалу. Аналізовані документи мають назви «Із міста Станіслава» та «Станіславів-місто» і є зведенням відомостей про життя населення обласного центру Станіславської області. Перший з них датований листопадом 1946 р., другий – березнем 1947 р. Вони містяться в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (м. Київ): фонд 13, справа 376, том 74, аркуші 97–100. Зазначені документи написані машинописом українською мовою з певним вкрапленням галицьких діалектизмів, а їхнім автором є український підпільник, якого, на жаль, майже неможливо ідентифікувати з огляду на відсутність хоча б якихось підписів. Безумовно, обидва документи продукувалися однією людиною, оскільки другий тематично і стилістично є продовженням першого.

Основну увагу автор документів зосередив на таких аспектах, як соціальне становище та матеріальне забезпечення міського населення; відносини між місцевими мешканцями та прибулими зі східних областей представниками радянської і компартійної адміністрації; криміногенна ситуація в Станіславі.

Характеристика соціальних аспектів життя міста у перші повоєнні роки здебільшого сконструйована на основі протиставлення двох категорій населення, а саме прибулих «східняків» і місцевих мешканців. Автор документа відзначив прагнення прибулих до Станіслава працівників адміністрації і партапарату, а також навіть робітників, які початково не мали ніяких статків (приїхали «зі своїх

сторін майже без ніякого віна»), покращити своє матеріальне становище шляхом отримання квартир та надбання одягу. Водночас відзначено нужденне становище солдатів місцевих радянських військових частин, які просили харчів у місцевих жителів, а також інвалідів німецько-радянської війни, які займалися жебракуванням (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 97).

У документах підкреслено важку економічну ситуацію і наявність «чорного ринку», окресленого під поняття спекуляції. Важливо, що в обох документах подано тогочасні ціни «чорного ринку» на найважливіші товари, що дає змогу їх зіставити і прослідкувати динаміку інфляції та інтенсивного зростання цін. Так, якщо у листопаді 1946 р. два кілограми хліба коштували 40 крб., то у березні 1947 р. – вже 100–140 крб. Ціна на картоплю зросла з 300 до 1 000–1 600 крб. за один центнер, на м'ясо – із 40 до 80–100 крб. за кілограм, на борошно – з 3 500 до 4 000–7 000 крб. за центнер (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 97, 98). Як бачимо, менш ніж за півроку подорожчання цих продуктів відбувалося удвічі-утричі.

Говорячи про розміри спекуляції у Станіславі, автор документів зазначає таке: «Ціле місто плоттю і кров'ю заінтересоване в спекуляції, що одинока сьогодні дає можливість кожному дихати, «пхати біду на перед». Дуже мало є таких, щоб не пробували цього фаху» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 97). Торгівля на ринку відбувалася навіть у дні державних свят. Міські спекулянти, згідно з документом, перепродували переважно «мануфактуру», зокрема тканини, одяг, взуття з Німеччини, Чехословаччини, Румунії і Польщі, а також із колишнього єврейського гетто, яке існувало в Станіславі у роки нацистської окупації. Ціни на тканинні фабричні вироби були нижчими, ніж ціни на харчову продукцію (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 98). Ще однією проблемою для населення міста у цей час стала незабезпеченість опалювальним матеріалом, передусім дровами.

Відзначено у документах також такі непривабливі сторінки радянської дійсності, як черги у крамницях, хабарництво та розкрадання на підприємствах і установах. Щодо останнього явища автор документа дещо літературно представляє своєрідний «суспільний договір» між працівниками: «Так, практикують партійні, безпартійні, начальники, робітники в магазинах, заводах чи крамницях. Між начальниками і «простими» заключається умова: – зобов'язання /далеко сильніше як всякі соцзмагання/: не кажи ти – не скажу я, буде мені – буде тобі, не буде мені – не буде тобі» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 98).

Відносини між місцевими мешканцями та прибулими зі східних областей (а їх начебто було три чверті від кількості населення міста) в аналізованих документах подано крізь призму протиставлення «свій – чужий». Автор документа передусім намагався змалювати образ представників окупаційної адміністрації. Він показує їх людьми, які понад усе дбають про матеріальне забезпечення себе і своїх родини. Партійні функціонери і вищі військові чини гарно одягаються, їздять у трофейних автомобілях («лімузинах»), займають «найвигодніші помешкання в центральних вулицях» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 99). Водночас вони займаються хабарництвом, крадуть і продають державне майно, аж ніяк не турбуються вивченням марксизму-ленінізму. Акцентування байдужого ставлення правлячої верхівки міста до потреб населення здійснено в описі важкого становища жителів Бессарабії, які прибували до Станіслава, намагаючись заробити хоч якісь кошти, але часто помирили на вулицях через переохолодження (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 98).

На противагу вищим управлінським кадрам автор документа представляє інших прибулих зі східних регіонів осіб. Зокрема, розповідає про «прибувшу молодь», яка захоплюється місцевими ознаками європейського життя, віддає перевагу іноземним фільмам і літературі перед радянськими взірцями (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 100). Говорить про дівчат і жінок, переважно комсомолок та активісток, які працюють на заводах, а свої заробітки витрачають на одяг (багато з них одягнуті нужденно) й відвідування театрів і кінотеатрів (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 97). Серед них були й такі, що усвідомлювали існування нерівності в СРСР, бачили заможніше життя радянсько-партійної верхівки і розуміли власне нужденне існування. Автор навіть підкреслює, що «простий східний елемент називає партійних паразитами». Попри це, автор не симпатизує «простим східнякам», лише прагне підкреслити несправедливість радянської соціальної системи, відмінність реального життя від більшовицьких гасел. Для нього, як місцевого мешканця, прибулі «східняки» були представниками чужої ментальної і політичної культури, які звикли кривити душею і підкорятися владі, дотримуючись таких засад: «Кажуть тобі чорне – кажи, що чорне, кажуть тобі, що біле – кажи, що біле» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 99).

У документі згадано й «зоологічну ненависть» партійної та енкаведистської верхівки до місцевої української інтелігенції. Водночас автор говорить про ставлення до «бандерівців» з боку прибулих.

Останні, з одного боку, усіх місцевих мешканців називають «бандерівцями» (навіть потяг, яким часто користується місцеве сільське населення, найменували «бандерівським»), з іншого боку, бояться структур українського визвольного руху, не бажають покидати межі Станіслава і виїжджати у справах до сільської місцевості (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 99). Автор відзначає наявність широкої агентури НКВС і з жалем говорить про відсутність усвідомлення місцевими жителями цієї загрози (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 100).

Міське ж населення, яке відіграє незначну роль у місті, ставиться до «советів» з обережністю, вибирає пасивність через загрозу державного терору. Автор відзначає, що в одному з інститутів Станіслава західноукраїнські студенти виступали проти слів викладача, який заперечував факт голоду 1946–1947 рр. у радянській Україні. Він пише про розмови місцевих жителів про «страхиття і кризи большевицького режиму», підкреслює наявність гострих суперечок між місцевими та «прибульцями». Із задоволенням відзначено у документах бажання дівчат зі східних областей України одружуватися з представниками місцевого населення, бо почувають відразу до «москалів», але також констатовано прагнення окремих містян зав'язати тісну дружбу з «партійним елементом» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 99–100).

Автор аналізованих документів констатує домінування російської мови у Станіславі («Панівною мовою в місті є виключно російська мова»), відзначає поширення її серед місцевих мешканців, особливо дітей, шкільної молоді (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 97). З іншого боку, він намагався підкреслити несприйняття місцевими мешканцями російськомовних «східняків», які, на відміну від тубільного населення, користувалися пільгами і впливом. Таке ставлення, безумовно, відчувалося прибульцями, а деяких з них навіть начебто підштовхувало до самовиправдання. Автор зауважує, що після якоїсь суперечки з місцевими мешканцями жінка-росіянка «у відчай» сказала: «Що ж я винна, що я росіянка!» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 100).

Значну увагу в документах приділено складній криміногенній ситуації в повоєнному Станіславі. Вочевидь, автора, як місцевого мешканця, серйозно турбувало це питання. «Немає дня без того, щоб когось не обікрали днем на торзі, або не ограбили вечером» (с. 97зв), – зауважує укладач документів. Він говорить про бандитизм, активну діяльність злочинних угруповань, переказує чутки про причетність працівників НКВС

до пограбувань, наводить метод нічного нападу і грабунку з боку злочинних угруповань (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 98).

Висновки. Отже, аналізовані документи «Із міста Станіслава» та «Станіславів-місто» є зведенням відомостей про життя населення обласного центру Станіславщини. Перший з них написано у листопаді 1946 р., другий – у березні 1947 р. Вони містяться в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (м. Київ). Документи написані машинописом українською мовою з певним вкрапленням галицьких діалектизмів, а їхнім автором був член українського націоналістичного підпілля, якого, на жаль, майже неможливо ідентифікувати з огляду на відсутність хоча б якихось підписів. Безумовно, обидва документи продукувалися однією людиною, оскільки другий тематично і стилістично є продовженням першого. Основну увагу автор документів зосередив на таких аспектах, як соціальне та матеріальне забезпечення міського населення; відносини між місцевими мешканцями та прибульцями зі східних областей представниками радянської і компартійної адміністрації; криміногенна ситуація в Станіславі. Вважаємо зазначені документи важливим і репрезентативним історичним джерелом до історії повсякденного життя населення Станіслава у перші повоєнні роки (1946–1947). Документи публікуються мовою оригіналу з дотриманням необхідних археографічних вимог.

Документ 1

ІЗ МІСТА СТАНІСЛАВА

Майже 3/4 населення міста становлять прибульці зі Сходу /совети/. Це – працівники партії, адміністрації, робітники на всіх заводах і фабриках, рознощики газет, працівники артилей і т. д. Кожний, хто дістав вже тут посаду, старається негайно стягнути до себе свою рідню. Стверджують всі: «У Западній харашо живйотся». Приїжджають зі своїх сторін майже без ніякого віна. Але тут скоро слідно на них «галантерійну» і «туалетну європеїзацію». Найскорше здобуваються на це партійні та їх сім'ї, що раз у раз замовляють в артилях нові убрання, плащі /скіряні/ і взуття. Найбільше труду і клопотів веде за собою справа кватиркування. Цю справу формально нормують домоуправління, а контроль проводять окремі довірені /майже завсіди зі Сходу/ районові.

Найбільше прибуло до міста дівчат і жінок. Це в більшій мірі комсомолки, активістки, досить часто з неповно-середньою освітою, але затруднені в звичайній заводській праці. Свої заробітки витрачають на зверхній декорум та постійні недільні білети в кіно /3, 5, 7 крб./, чи театр. Дуже

багато з них хоч одягнені нужденно, а проте не забувають про фільми і музику.

В невідрадних обставинах живуть червоноармійці. Багато з них ходить щодень по дорогах, щоб купити дещо з'їсти. Дуже часто можна вчути голосну лайку старшин або простих вояків на дорожечу і шалену спекуляцію в місті. Про стан забезпечення їх продовольством свідчить красномовно ось який факт: «Дайте, тьотя, кушать, а скину вам рубашку». В ще гірших умовах опинились інваліди «вітчизняної війни». Їх можна бачити – з медалями і орденами, як звичайних прошаків. Завсіди обурені і люті, вимагають безумовно від прохожих або продавців грошевої запомоги.

Панівною мовою в місті є виключно російська мова. Скрізь «штокають» місцеві урядники, активісти і всякі антисупільні елементи. Навіть малі діти в багатьох випадках, коли перебувають в товаристві з большевицькими, говорять прекрасно по-русски. В таких школах, як ЖДУ /Железнодорожное училище/, ФЗУ і фізкультурний технікум, викладають всі предмети російською мовою. У інших школах учні зі сходу відповідають завсіди на російській мові. На вулиці-до військових ніхто інакше не звертається як не по-русски.

Ціле місто плоттю і кров'ю заінтересоване в спекуляції, що одинока сьогодні дає можливість кожному дихати, «пхати біду на перед». Дуже мало є таких, щоб не пробували цього фаху. Навіть у жовтневе свято спекулювали на Транітарях. Найчастіше жінки партійних або урядовців перепродують державні товари, робітники свої премії і оплати, інші – товари, куплені у віддалених містах /Калуш, Болехів, Стрий/. Стрічаються теж товари з Німеччини, або ще навіть з часів Польщі. Для кращої орієнтації послужать ось-такі дані:

Хліб	2 кг	40 крб.
Мука біла	1 “	35 крб.
Бульба	1 центр	300 крб.
Молоко	1 л	8–10 крб.
м'ясо /свиняче/	1 кг	40–”–
цукор	1 кг	120–”–
яйця	1 шт.	5–”–
сир	1 кг	30–”–
сірник	1 к.	3–”–
нафта	1 л	15–”–
мило /до рук/	1 шт.	60–”–
сукно	1 м	100–200–”– / держ. ціна 200–1 000–”– / спекул. ціна/
сорочка	1 шт.	300–”–
підшви	1 пара	350–”–
верхи /до чобіт/	1–’–	600–”–

/Середньо робітник одержує місячно за свою працю 300–400 крб./.

Перед державними «магазинами» і «торгами» стоять завсіди черги. Тут дуже часто трапл[я]ються скандальні сварки і колотнечі між «звичайними» і «літерними». Так називають партійних жінок із спеціальними картками без черги. Місцеві не здержують обурення, але голосно висловлюють його: мовляв, це так, як у німців «фольксдойчери».

Отже, щоденним завданням міського громадянина або громадянки є розвідати про черги і що будуть видавати. Під таким самим кутом розвідують /дуже наївно/ строк нової війни. Дуже хочеться їм «золотого ярмарку», піти до повних магазинів, розламати двері і носити та возити звідти добро до своєї хати. До цього діла всі прекрасно підготовані. Може завтра, може позавтра.

Та є дуже багато таких, що не ждуть цього моменту, а користають з кожної найменшої нагоди таки сьогодні. Тому то в місті є дуже поширені крадежі і наскоки. Нема дня без того, щоб когось не обікрали днем на торзі, або не ограбили вечером з убрання чи взуття, пускаючи додому в підштанцях. Характерне, що навіть у день, коли хтось бачить процес крадежі грошей з кишені свого сусіда – звичайно, мовчить. Чому? По-перше: багато з тих злодіїв є працівниками НКВД з револьверами; по-друге: їх є цілі прекрасно зорганізовані і мстиві шайки. «Пощо я буду говорити, щоб ніс мені відрізали?» – так оправдують люди свою пасивність. Є випадки, що навіть самі міліціанти відмовляються зачіпати таких шубравів. Мотивують це страхом. Нічні напади рідшають, бо мирні громадяне не показують вечером носа по темних заулках. Дотепніші «батяри» засідають на окраїнах міста край стежок, кудою вертаються селяни з міста з накупленими запасами. Подібні крадежі відбуваються на поїздах, громадських будинках і на вокзалі. З большевицької сторони не видно поважніших заходів боротьби проти цих розгуляних проявів.

Другою ще більш масовою і успішною крадежію є крадіж по всіх урядах, підприємствах, заводах, фабриках, артілях і т. п. Тут витворилось своєрідне поняття. Якщо не вкрадеш, то й не проживеш. Кожний, хто вміє красти /на думку всіх кваліфікованих під тим оглядом спеців/ ходить не голодний і не обдертий. Всякий начальник, що приїхав дуже мізерно зі Сходу, за короткий місяць стає «паном» або /якщо не вміє добре красти/ переходить на другу роботу. Чималу роль відіграє у всіх таких справах хабар. Найбільше практикують його спекулянти відносно особи районного, що накладає штраф за не контрактний убій свиней або телят. Отже, першою справою в місті залишається продовольство.

Листопад, 1946 р.

Джерело: ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 97–98.

Документ 2

Станіславів-місто

Можна сказати, що місто залишається торговельно-спекуляційним ринком. Значно більша частина міських громадян залежна від приватного довізного сільського доволюства! Пенсії та пайки, видані на картки, абсолютно не можуть забезпечити навіть мінімум міських громадян. Тим більше, що харчеві картки видаються тільки затрудненим у державній праці. Одинокий вихід шукають всі та завсіди в спекуляції та крадіжці, хабарництві та злодійстві.

По конторах, звичайно, крадіж виявляється у підфалшованні цифер виробітку або замовчуванні розтрат. Так практикують партійні, безпартійні, начальники, робітники в магазинах, заводах чи крамницях. Між начальниками і «простими» заключається умова: – зобов'язання /далеко сильніше як всякі соцзмагання/: не кажи ти – не скажу я, буде мені – буде тобі, не буде мені – не буде тобі, товариш начальник! Контрольори-ревізори теж контролюють хабарями – тисячами.

Характерно, що в багатьох випадках працівники продають держав[н]і речі. Наприклад: стрижінні та голярські приладдя з парикмахерської, технічні приладдя із залізничного центру, міхи з магазинів і т. п.

Ще краще процвітає в місті професійне злодійство – бандитизм. Митцями у цьому ділі є русські жуліки і багато працівників НКВД. Всі вони озброєні та зорганізовані в рухливі шайки. В м. лютому 1947 р. накрили одну таку шайку, що складалася з 18-х автоматчиків. Мали вони нагробованого майна на кілька вантажних авт. Це, здається, одинокий метод боротьби большевицької поліції проти злодійства: хай накрадуть багато, а ми все разом захватимо. Таким чином знайдені речі не треба віддавати власникам.

Ще інші вдаються до такої штуки, що вперше висилають до деяких хат своїх розвідників як урядових адміністраторів чи технічних монтерів. Опісля нічю приїздять автотом у знайоме місце на грабунок. Большевики аж надто задоволені, що населення нарікає на злодіїв та бандитів, а не на них.

Голод шлунка заставляє міський елемент вдаватися до всіх і всяких засобів. Цей сам фактор підвищує безперервно ціну та харчі:

мука	4 000–7 000 крб. за 1 цнтр
картопля	1 000–1 600 “ за 1–”–
хліб 2 кг	100–140 “
м'ясо	80–100 “ за 1 кг
товщ	200–250 “ за 1 кг
молоко	10–15 “ за 1 л

Повищі продукти привозять селяни з підміських сіл або придністровських районів. Торг на ринку ведеться навіть у неділі та у всі большевицькі державні свята. Міські спекулянти в тому числі і жиди/ перепродують головно мануфактуру. Це матеріяли з Німеччини, з жидівського гетто, або привезені з Чехословаччини, Румунії і Польщі. Ціни на полотняні фабричні вироби [у] порівнанні з харчевими доволі низькі. Найбільший попит щодо сукняних костюмових матеріялів позначається серед прибутих зі Сходу, головно серед дружин офіцерів та партійних.

Не менше, як харчі, а особливо зимою, в місті є дуже актуальне топливо. Майже ціле місто залежне виключно від довізних дров. Їх привозять селяни з підлісних /чорноліських/ сіл як лупаниці або готові колени поліна у в'язках. Підвода дров коштує 200–300 крб. Кожного дня доводиться міським жителям виглядати у вікна, чи не везуть паливо. Большевицькі урядові установи теж відчувають брак палива, але не бажають заплатити селянинові аж так багато. Тому то вислані міліціанти або різні «специ» відбирають дрова без копійки. Претекст до цього знайдеться все.

Новими дуже нещасними гостями цієї зими були в місті басарабці. Вони продавали порівняно по низьких цінах свої вовняні вироби /килими, коци, скарпетки, рукавиці, светери і т. п./ Майже всі ці нуждарі ночували на ринку під мурами, або на вокзалі. Майже щотижня замерзало кількох.

2 березня 1947 р. везли через місто дві фіри таких трупів. Це абсолютно не зворушує большевицьку адміністрацію або міське населення, яке вороже наставлене до прибувших із Басарабії. Раз у раз у місті виринали наклепницькі чутки, що, мовляв, басарабці ріжуть людей, дітей, ховають у себе грубі тисячі. Це очевидно мала бути маскіровка для енкаведівсько-бандитського грабежу й убійств.

Серед такої міської спекуляційної смоктанини всяка мораль і етика опинилась на дні.

Політичне обличчя:

Кількісно партійних і комсомольських членів у Станіславові є досить. Нпр.: у медінституті – 350 комсомольців, на залізниці та в ЖДУ майже всі молоді працівники та учні. Але про якість їх не свідчить ні знання, ні робота. Кожний партійний – як правило – прибув сюди з родиною, для якої старає все найкраще та найдорожче. Вже сам зверхній вигляд відрізняє партійних від «простих советських людей». Коли запитали одну убогу, одягнену у фуфайку, комсомолку, чому вона не має такого костюму, як всі партійні, вона відповіла: «це вірно, що в СССР є нерівність. Але цього

мені не говоріть, бо я є комсомолка». Ось яке «глибоке» переконання комсомольської молоді.

Так само строго відмежовані від сірої салдатської маси офіцери. Вони мають у місті свій «дом офіцера». Сім'ї та діти вищих офіцерів /полковників, генералів/ їздять лімузинами. Навіть до школи на кількасот метрів приїздять їхні сини на автомобілі. Для їхньої сім'ї віддано теж найвигідніші помешкання в центральних вулицях.

Найменше інтересу проявляють партійні кадри до виучування марксизму і лєнінізму. По школах і інститутах дуже рідко хто прочитає весь курс історії ВКП(б). Щоб вив'язатись на іспитах, вистарчає прочитати лише «висновки». Лекції історії ВКП(б) чи питань лєнінізму перетворюються у загальний сміх як годину анегдот.

Про большевицьку пресу кружляє між всіми дотепами оцінка: «В «Правде» нет известий, в «Известиях» нет правди». З міської преси населення читає в першу чергу урядові оголошення чи розпорядження. Статті в редакції так змінені від авторських рукописів, що дуже часто останні не можуть пізнати своєї кореспонденції.

Спеціальну роллю намагалась большевицька преса в місті відіграти в час виступу Вишинського на Генеральній Асамблеї про видачу біженців, головню українських емігрантів. Большевики почали збирати підписи від авторитетних місцевих людей /проф. думки лікарів Малиновського, Синятовича та других/. В загальному большевицька партія, як і всюди, має багато мороки з подібними особами. Тутешні професори і викладачі дуже часто помиляються, хибно насвітлюють події чи твори, абсолютно не знають марксизму.

Багато з партійної та енкаведівської верхівки дише до місцевої інтелігенції зоологічною ненавистю. Ось характерний випадок. Студент купує у кіоску журнал «Україна». На це замічає острим тоном енкаведівський «тип»: «Там нема написано, як будувати державу в лісі». Некраще відносяться подібні типи до селян, які на ринку привозять свої продукти. Відважних «молодиць», які сміло відповідають усяким напасливим гостям, називають «бандеровками». Таким самим ім'ям називають партійні усіх своїх урядових «спеців», що вміють потягнути з державного конта поважну суму.

Страх серед партійних та адміністрації перед «бандерівцями» панує непослаблено й досі. Найбільшою карою для такого цивільного «партійця» є примусовий виїзд з області в райони і села. Навіть поїздами перебувати дорогу страшно. Одинокий поїзд Станиславів – Стрий – безпечний /його називають «бандерівський»/, бо ним переважно їздить місцеве сільське населення.

Простий східний елемент називає партійних паразитами. Невдоволених серед них «простих» є дуже багато. Але вони сьогодні додержують таких засад: «Кажуть тобі чорне – кажи, що чорне, кажуть тобі, що біле – кажи, що біле». Ех, Господи Боже! Щось станеться, так воно не буде. Є ще й такі, що надіються на деяку пільгу від партії чи уряду. Головно надіються, що «знесуть» колгоспи. Кажуть: «От знесли пагони, знесли наркомати, може й знесуть колгоспи».

Трапляються випадки, що голосно і відкрито заперечують большевицьку брехню. Нпр.: В одному з інститутів в м. лютні ц. р. на викладах історії ВКП(б)/ учні зі ЗУЗ голосно запротестували лекторові, який твердив, що в села Західної України прибувають за хлібом лише селяни-одноосібники і то лише з Басарабії. Молодь із лавок хором заперечувала: «Ні! Прибувають з колгоспів України теж! з Київщини! з Вінничини!». Лектор намагався як-небудь заперечити учням, кажучи, що він дістав від своїх батьків-колгоспників листа, які не голодують, бо зарізали козу, а мають ще корову. На таке від учнів була відповідь: «Е, поки дійшов лист сюди, то вже напевно корову зарізали!».

Подібні розмови, які викривають страхіття і кризис большевицького режиму, можна почути на ринку чи в чергах. Особливо йде гостра суперечка між місцевими та прибувшими. У відчаю росіянки відповідають місцевим: «Что ж я виновата, что я русская!».

Прибувши молодь пристосовується та захоплюється місцевою «європеїзацією» та взагалі місцевим побутом. Навіть читати для неї будь-який закордонний роман є чимсь приємним та багато кращим, як штамповані твори марксизму-лєнінізму. Кожний закордонний фільм приковує до себе далеко більшу увагу молодіжних глядачів, ніж найбільш героїчний радянський революційний фільм. Можна при тому згадати, що всякі «безідейні» фільми користуються найбільшою популярністю та захопленням. Місцевий театр здобув собі дуже незavidну опінію. Не диво, отже, що шефство над ним обняв аж київський театр ім. Франка. Треба було аж такої помочі, щоб задоволити глядача.

Не випадковим явищем є той факт, що багато дівчат зі СУЗ годиться дуже радо одружитись з місцевим. Вони чують відразу до «москалів», жуліків та різнорідних хулігарів, що безвідповідально розкладають сім'ю. Особливий пріо[ри]тет у цьому випадку за демобілізованими старшинами Червоної Армії. Треба признати, що у місті всі прибувші незвичайно піклуються за своїх дітей, хоч це коштує багато зусилля, труду. Матері не залишили навіть найменших дітей вдома або в яслах, але годують їх при собі.

Тутешнє місцеве населення, що залишилося в місті та головню на периферіях, відіграє дуже незначну роллю. Воно старається бути пасивним у всіх випадках, зберегтись перед терором. Лише «сутеринний» елемент парадує в тісній дружбі з партійним елементом.

Є ще й окрема категорія міської інтелігенції, яка провинилась або колись причинилась, прислужилась большевицькій владі, а тепер зі страху та задля черева й туалети шукає протекції у большевицьких панів та «поважних риб». Вони вагаються до вступу на чисто підлу і ганебну службу у большевиків, бо не можуть твердо устійнити, чи скоро чи пізно буде війна. Один із таких «панів» виклав у приватному товаристві таку заяву: **Як видадуть Бандеру і Мельника – то пишусь до комсомолу!**

Звичайно місто про наш рух інформують сільські жінки, які приносять до сталих і знайомих мешкань набіл чи молоко. Їхня розповідь у багатьох випадках перебільшена. Але факт остається фактом, і ціле місто скоро інформоване про головні події.

В місті розбудована до найширших мір енкаведівська агентура. /По каменицях, по урядах, по школах/. Це одна з найсерйозніших небезпек усякому проявові здорової думки. Тим більше, що населення /міськове/ не усвідомлює собі цієї загрози.

Ходять слухи, що органи НКВД-НКГБ присікають рух жидів. Деякі жиди мали б бути на службі англійської чи американської розвідки. Минулого року большевицькій поліції вдалося зловити шпіонажні матеріали, а їх власник-жид утік. Мав це бути партійний і то на відповідальній обласній роботі. Зимою, особливо в лютому, НКВД декілька разів провіряло пасажирів на місцевій станції пізно вечером. Бували випадки посиленої контролі в місті по вулицях та по квартирах. Формальну провірку документів «районові» досить часто занедбують, бо вона фактично не дає жодних результатів.

Під таким контролем все одно довіря між сусідами чи знайомими дуже мізерне.

Березень, 1947 р.

Джерело: ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 98–100.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухів І., Француз А. Станіславщина: Двадцять буремних літ (1939–1959): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ, 2001. 335 с.
2. Біла С., Лозинська І., Вовк Л. Теоретико-методичні засади вивчення історії повсякдення Дрогобиччини (1944–1953 рр.) у старшій школі. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2021. Вип. 7/49. С. 13–53.
3. Галів М. Радянська педагогіка в дії: документи управління МДБ та обкому компартії Дрогобиччини щодо побиття учнів у школах області. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015а. Вип. 13. С. 13–20.
4. Галів М. Участь учнівської та студентської молоді Дрогобицької області в національно-визвольному русі (1946–початок 1947 рр.): мовою одного документа. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015b. Спецвип. II. С. 465–474.
5. Галів М., Ільницька Н. Лист галицького правника Михайла Боднара до керівників радянської держави (13 серпня 1945 р.): аналіз кризь призму історії повсякдення. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2021. Вип. 7/49. С. 102–118.
6. Галів М., Огар А. Документальні свідчення про депортацію німців із території Станіславської області України (1946). *Сумський історико-архівний журнал*. 2020. № XXXV. С. 31–41.
7. Галів М., Свійонтик М., Ющизин М. Освітній процес у Львівському державному педагогічному інституті (1944–1953): організаційні та змістові аспекти. *Молодь і ринок*. 2021. № 10 (196). С. 11–18.
8. Галів М., Свійонтик О. Повсякденне життя школярів у Кременці на Тернопільщині (1949 р.): документальне свідчення. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2021. Вип. 7/49. С. 155–167.
9. ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
10. Гриник Л. Жінка – об'єкт насильства в українському підпіллі: правда чи міф? *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2021. Вип. 7/49. С. 206–225.
11. Ільницький В., Галів М. До історії діяльності молодіжних українських націоналістичних організацій на Дрогобиччині: нове документальне свідчення. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Спецвип. II. С. 475–485.
12. Ільницький В., Кантор Н. Повсякденне життя на Дрогобиччині (1946 р.): нове документальне свідчення. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2021. Вип. 7/49. С. 120–155.
13. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2020. Вип. 6/48. С. 342–364.
14. Культурне життя. *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Том I: 1939–1953*. Київ: Наукова думка, 1995. 750 с.
15. Попп Р., Ярушак М. Житловий аспект повсякдення інтелігенції західного регіону України у 1944–1953 рр. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2021. Вип. 7/49. С. 72–90.

16. Свійонтик О., Галів М. Документ з історії повсякденного життя Чернівецького державного учительського інституту (1948 р.): археографічний аналіз. *Молодь і ринок*. 2021. № 2 (188). С. 16–21.
17. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. : нові документи і матеріали. Київ : Дніпро, 1998. 941 с.
18. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955. Київ : Українська видавнича спілка, 2005. 840 с.
19. Старка В. Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах тоталітарних режимів 1939–1953 рр. : дис. ... докт. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Переяслав-Хмельницький, 2019. 540 с.
20. Ярушак М., Свійонтик О., Галів М. Загальноосвітнє шкільництво західних областей України (1944–1953) у вимірах історії повсякдення (історіографічний аспект). *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 15–23.

REFERENCES

1. Andrukhiv I., Frantsuz A. *Stanislavshchyna: Dvadtsiat buremnykh lit (1939–1959): suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz* [Stanislavshchyna: Twenty Turbulent Years (1939–1959): Socio-Political and Historical-Legal Analysis]. Ivano-Frankivsk, 2001. 335 s. [in Ukrainian].
2. Bila S., Lozynska I., Vovk L. Teoretyko-metodychni zasady vyvchennia istorii povsiakdennia Drohobychchyny (1944–1953 rr.) u starshii shkoli [Theoretical and methodological principles of studying the history of everyday life in Drohobych (1944–1953) in high school]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriiia*. 2021. Vyp. 7/49. S. 13–53 [in Ukrainian].
3. Haliv M. Radianska pedahohika v dii: dokumenty upravlinnia MDB ta obkomu kompartii Drohobychchyny shchodo pobytta uchniv u shkolakh oblasti [Soviet pedagogy in action: documents of the MGB and the regional committee of the Drohobych Communist Party on the beating of students in schools in the region]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 2015a. Vyp. 13. S. 13–20 [in Ukrainian].
4. Haliv M. Uchast uchnivskoi ta studentskoi molodi Drohobyt'skoi oblasti v natsionalno-vyzvolnomu rusi (1946 – pochatok 1947 rr.): movoiu odnogo dokumenta [Participation of pupils and students of Drohobych region in the national liberation movement (1946 – early 1947): in the language of one document]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*. 2015b. Spetsvypusk II. S. 465–474 [in Ukrainian].
5. Haliv M., Ilnytska N. Lyst halytskoho pravnyka Mykhaila Bodnara do kerivnykiv radianskoi derzhavy (13 serpnia 1945 r.): analiz kriz pryzmu istorii povsiakdennia [Letter of the Galician lawyer Mykhailo Bodnar to the leaders of the Soviet state (August 13, 1945): analysis through the prism of everyday history]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriiia*. 2021. Vyp. 7/49. S. 102–118 [in Ukrainian].
6. Haliv M., Ohar A. Dokumentalni svidchennia pro deportatsiiu nimtsiv iz terytorii Stanislavskoi oblasti Ukrainy (1946) [Documentary evidence of the deportation of Germans from the territory of the Stanislav region of Ukraine (1946)]. *Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal*. 2020. № XXXV. S. 31–41 [in English].
7. Haliv M., Sviontyk M., Yushchyshyn M. Osvitnii protses u Lvivskomu derzhavnomu pedahohichnomu instytuti (1944–1953): orhanizatsiini ta zmistovi aspekty [Educational process in Lviv State Pedagogical Institute (1944–1953): organizational and content aspects]. *Molod i rynek*. 2021. № 10 (196). S. 11–18 [in Ukrainian].
8. Haliv M., Sviontyk O. Povsiakdenne zhyttia shkoliariv u Kremetsi na Ternopilshchyni (1949 r.): dokumentalne svidchennia [Everyday life of schoolchildren in Kremenets in Ternopil region (1949): documentary evidence]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriiia*. 2021. Vyp. 7/49. S. 155–167 [in Ukrainian].
9. *HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy* [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine].
10. Hrynyk L. Zhinka – ob'ekt nasylstva v ukrainskomu pidpilli: pravda chy mif? [Woman – the object of violence in the Ukrainian underground: truth or myth?]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriiia*. 2021. Vyp. 7/49. S. 206–225 [in Ukrainian].
11. Ilnytskyi V., Haliv M. Do istorii diialnosti molodizhnykh ukrainskykh natsionalistychnykh orhanizatsii na Drohobychchyni: nove dokumentalne svidchennia [To the history of youth Ukrainian nationalist organizations in Drohobych: a new documentary evidence]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*. 2015. Spetsvypusk II. S. 475–485 [in Ukrainian].
12. Ilnytskyi V., Kantor N. Povsiakdenne zhyttia na Drohobychchyni (1946 r.): nove dokumentalne svidchennia [Everyday life in Drohobych (1946): a new documentary evidence]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriiia*. 2021. Vyp. 7/49. S. 120–155 [in Ukrainian].
13. Ilnytskyi V., Kantor N., Batiuk T. Povsiakdenne zhyttia u Drohobyt'skomu uchytelskomu instytuti: novyi dokument do istorii (1946–1949) [Everyday life at the Drohobych Teachers' Institute: a new document to history (1946–1949)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriiia*. 2020. Vyp. 6/48. S. 342–364 [in Ukrainian].
14. *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy. Tom I: 1939–1953* [Cultural life in Ukraine. Western lands. Documents and materials. Volume I: 1939–1953]. Kyiv: Naukova dumka, 1995. 750 s. [in Ukrainian].
15. Popp R., Yarushak M. Zhytlovyi aspekt povsiakdennia intelihentsii zakhidnoho rehionu Ukrainy u 1944–1953 rr. [Housing aspect of everyday life of the intelligentsia of the western region of Ukraine in 1944–1953 rr.]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriiia*. 2021. Vyp. 7/49. S. 72–90 [in Ukrainian].

16. Sviontyk O., Haliv M. Dokument z istorii povsiakdennoho zhyttia Chernivetskoho derzhavnoho uchytelskoho instytutu (1948 r.): arkhеоhrafichnyi analiz [Document on the history of everyday life of the Chernivtsi State Teachers' Institute (1948): archeographic analysis]. *Molod i ryнок*. 2021. № 2 (188). S. 16–21 [in Ukrainian].

17. Serhiichuk V. *Desiat buremnykh lit. Zakhidnoukrainski zemli u 1944–1953 rr.: novi dokumenty i materialy* [Ten turbulent years. Western Ukrainian lands in 1944–1953: new documents and materials]. Kyiv: Dnipro, 1998. 941 s. [in Ukrainian].

18. Serhiichuk V. *Ukrainskyi zdvyh: Prykarpattia. 1939–1955* [Ukrainian shift: Prykarpattia. 1939–1955]. Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka, 2005. 840 s. [in Ukrainian].

19. Starka V. *Povsiakdenne zhyttia zakhidnoukrainskoho sela v umovakh totalitarnykh rezhymiv 1939–1953 rr.* [Everyday life of the western Ukrainian village in the conditions of totalitarian regimes 1939–1953]: dys. ... dokt. ist. nauk: 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2019. 540 p. [in Ukrainian].

20. Yarushak M., Sviontyk O., Haliv M. *Zahalnoosvitnie shkilnytstvo zakhidnykh oblastei Ukrainy (1944–1953) u vymirakh istorii povsiakdennia (istoriohrafichnyi aspekt)* [Secondary schooling in the western regions of Ukraine (1944–1953) in the dimensions of everyday history (historiographical aspect)]. *Molod i ryнок*. 2021. № 3 (189). S. 15–23 [in Ukrainian].